

ONA TILI ADABIYOT DARSLARIDA O'QUVCHILARNI MUSTAQIL FIKRLASHGA O'RGATISH

Kodirova Aziza

Navoiy viloyati Qiziltepa tumani

19-maktabning ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Badiiy asarning didaktik tahlili - o'quvchining badiiy madaniyatini yuksaltiradi, estetik hodisalarni ko'rish, undan mantiqiy-hissiy ta'sirlanish, ular ta'sirida esa umumlashma xulosalarga kelish qobiliyatini shakllantiradi, o'quvchilarni kreativ fikrlashga undaydi. Chunki badiiy asar tahlili qilinayotganda, o'quvchining tafakkuri va hissiyoti faol ishlashga majbur bo'ladi. Badiiy asarlarning didaktik tahlilida yangi go'yalar tugilishi, masalaga mantiqiy yondashib, muammoni hal etishga o'rganishi; qiyosiy tahlil konikmasi, axborot bilan ishlash madaniyati, mustaqil izlanuvchanlik, erkin muloqot, matematik savodxonlik kabi komponentlarning shakllanishi barcha fanlarga moslashuvchanlikni ham ta'minlaydi. O'quvchilarning ma'naviyatini shakllantirishda asarlarni tahlil etish hal qiluvchi o'rin tutar ekan, adabiyot darslarida hamkorlik ta'lim texnologiya va uslublaridan o'rinli foydalanish zarurati tug'iladi. Bu jarayonda o'quvchilarning ijodiy jamoa bo'lib ishlashi muhim ahamiyat kasb etadi.

Quyida samarali natija ko'rsata oladigan hamkorlik ta'lim texnologiyalari vositasida jamoada kreativlikni shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirilgan didaktik tahlil namunalaridan keltiramiz:

6-sinf adabiyot darsligida G'afur G'ulomning "Shum bola" qissasidan parcha berilgan. Asar qahramonlari xatti-harakatini belgilovchi va asar g'oyasini ochuvchi parchalarni qiyosiy tahlil qilamiz. Bunda ijobiy va salbiy tomonlari, afzalliklari va nuqsonlarini ta'riflashga yo'naltirilgan "Yelpig'ich" texnologiyasidan foydalanib, o'quvchilarga tanqidiy, tahliliy va aniq mantiqiy fikrlashlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini ixcham bayon etish, uni himoya qilishga imkoniyat yaratamiz hamda uning tasavvurini va dunyoqarashini belgilaymiz.

"Yelpig'ich" texnologiyasi muammoli mavzularni o'rganishga, mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha axborot berilishiga qaratilgan. Ayni paytda, ularning har bir alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzalliklari va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi. Bu interfaol texnologiya tanqidiy, tahliliy va aniq mantiqiy fikrlashlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda ixcham bayon etish, shuningdek himoya qilishga imkon yaratadi.

"Yelpig'ich" texnologiyasi mavzuni o'rganishning turli bosqichlarida:

- boshida - o'z bilimlarini erkin faollashtirish;
- mavzuni o'rganish jarayonida - uning asoslarini chuqur anglab yetish;
- yakunlash bosqichida - olingan bilimlarni tartibga solishda qo'llaniladi.

Texnologiyada uchraydigan asosiy tushunchalar:

Aspekt (nuqtai nazar) bilan predmet, hodisa, tushuncha tekshiriladi.

Afzallik - biror narsa bilan qiyoslashda ustunlik; imtiyoz.

Fazilat- ijobiy sifat.

Nuqson- nomukammallik, qoidalarga, mezonlarga nomuvofiqlik

Etiboringizni darslikda berilgan asardan parcha - mikromatnga qaratsak:

«...Bu qishloqda Sariboy boʻlis degan katta yer egasi bor ekan. Uning ming tanoblab hisoblangan olmazoriga epchil qoʻl xizmatkor doim zarur boʻlib turar ekan. Ayniqsa, hozir olmalar pishgan vaqti boʻlgani uchun menga oʻxshash oshtomogʻiga yuradigan arzonqoʻl kishilarni eshigidan quvlamas ekan. Bu kecha uning xizmatkorlari yotadigan qoʻshxonada yotishga qaror berdim. Uzunchi menga yoʻlboshlovchi boʻlib koʻrsatib qoʻydi. Boyning qari-qartang aralash yigirma choq xizmatkorlari kechki juvari goʻja ustida edilar.

« Assalomu alaykum, « deb kirib bordim. Juda mehribonlik bilan oʻz oʻrtalariga qabul qildilar. Arz-dodimni ularga aytdim. Ulardan bitta keksarogʻi:

« Asil umring Sariboyda bekorga oʻtib ketadi, uka, yosh ekansan. Bironta boshqa kasbning payidan boʻlganida yaxshi boʻlar edi. Ha, mayli, sal oʻzingni tutib olguningcha oʻn-oʻn besh kun ishlab tur. Keyin yoʻlingni topib olarsan... « degan dudmal maslahat berdi. Bitta boʻsh sopol tovoqqa bir choʻmich goʻja quyib berdilar. Ikki burda jaydari non bilan shu oshni maza qilib ichib oldim».

ASPEKT	AFZALLIK	FAZILAT	NUQSON	XULOSA
Qishloq, Sariboy boʻlisning bogʻi, ishchilarning norozi kayfiyati va hk	Bu yerga ga kelishning afzalligi ming tanoblab olmazori boʻlgani uchun doimiy ishchi kuchi kerak va hk.	Boy arzonqoʻl ishchilarni eshigidan quvlamaydi. Oʻzini tutib olguncha koʻchada qolmaydi. Bolalarini yaxshi koʻradi va hk	Xasis, mehnatga yarasha haq bermaydi. Suhbatdoshini eshitmaydi. Ocharchilik muhitidan foydalanadi. Oʻzini goʻyo himmati kishidek tutadi va hk	Boyning ming tanoblab olmazori boʻlgani uchun unga doimiy ish kuchi kerak. Yana qanday ishchi kuchi: faqat oshtomogʻiga yuradigan, arzonqoʻl ishchilarni oladi. Ayni pishiqchilik mavsumida ishchilar haqini ololmasdan qiynalishadi. Koʻrinib turibdiki, boshqa payti ahvol undan ham qiyin.

Jamoa matn yuzasidan topshiriqlarni bajargach (jadvaldagi fikrlar tayanch tushunchalardir, xolos, oʻquvchi oʻz dunyoqarashi bilan munosabatga kirishadi va fikrlar jamlanadi), asarning toʻliq mazmuniga oʻz nuqtai nazari bilan yondashadi. Shu yoʻsinda bosh qahramon va uning atrofidagi obrazlar ham oʻrganiladi.. Demak, bu hamkorlik texnologiyasining afzalligi ham shunda: muammolar, vaziyatlarni turli nuqtai nazarlari bilan tahlil qilish mahorati shakllanadi.

Bundan tashqari, o'quvchining asar tlini o'rganishi ham mohiyatni tugal ochishga xizmat qiladi. Masalan, matndagi tayanch so'zlarni aniqlab, asar qahramonlari bilan til topishadi; voqea bo'lgan muhit va yozuvchining g'oyasini o'rganadi:

Tayanch so'zlar: yer egasi, tanob, xizmatkor, epchil qo'lli, arzonqo'l kishilar, qari-qartang aralash, qo'shxona, arz-dod, kasbning payida, dudmal maslahat, sopol tovoq, go'ja, jaydari non.

Yoki izohtalab so'zlar lug'at daftarga qayd etiladi, masalan:

Bo'lis - (r. volost - egalik qilmoq) o'tmishda Rossiya va unga tobe hududlarda uyezd tarkibidagi bir qancha qishloqni o'z ichiga olgan ma'muriy bo'linma.

Tanob - (a. - arqon; pay) O'rta osiyo xonliklarida - tomonlari 60 gazdan iborat bo'lgan maydonga teng yuza (yer) o'lchov birligi.

Dudmal - nimaligi aniq bo'lmagan, har xil tushunsa bo'ladigan. Ma'nodoshlari: mujmal, muhmal va hk.

Hali to'liq asar ustida ishlamasdanoq kichik matnning o'zida qo'llanilgan so'zlar orqali o'quvchi ocharchilik yillarini, kun o'tishi uchun keksa yoshdagilarning ham qora mehnatga jalb etilganligini tasavvur qila oladi. Boylarning mardikorlardan foydalanishi ham bejiz emas, mavsumiy ish boshlanganda mehnatiga faqat qorin to'ydirish bilan haq berib qutuladi. G'afur G'ulomning mana shu nursiz, qabohat va jaholatga to'la muhitni yosh bola nigohi orqali rang-barang mazmunga to'la holdagi tasvirini -kosa tagidagi nimkosa qabilidagi gaplardan anglab oladi.

"Kelishuv va ziddiyat - rolli-ishchan o'yini texnologiyasining maqsadi o'quvchilarda mantiqiy va tanqidiy fikrlash hamda murosaga kelish mahoratini shakllantirish va bolalar huquqlari muammolari bilan bog'liq tushunchalarini aniqlash.

Quyida 8-sinf adabiyot darsligida(2019) berilgan Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasidagi "Qochoq" mavzusidagi parcha mazmuni didaktik tahlil qilish misolida mashg'ulotning o'tkazilish tartibi bilan tanishamiz:

O'quvchilarga birin-ketin tasdiqlovchi fikr yozilgan tasdiqlovchi fikr yozilgan tarqatma materiallar ko'rsatiladi. Ularga berilgan fikrlarni qabul qilish yoki qilmaslik taklif qilinadi. Qabul qilgan o'quvchilar bir tomondan, qilmaganlar ikkinchi tomondan joy egallab, ikki guruhga ajraladi. Guruhlarning vazifasi - o'z guruhlariga boshqa guruh a'zolaridan ko'proq kishini jalb qilish, ya'ni ularni o'z fikrlarini o'zgartirishiga olib kelishdan iborat. Har bir tasdiqlangan fikr ustida besh daqiqa ishlanadi.

Tarqatma materiallardagi fikrlar:

- Tursunboy hayotidagi ziddiyatlarga qarshi kurashida yakkalik qildi;
- Tursunboyning "qochoq" bo'lishiga ota-onasi ham sababchi;
- Jannat xola farzandi uchun muammoga duch kelsa ham chidaydi. Chunki u -

ONA!

- "Bir bolaga yetti mahalla - ota-ona". Tursunboyning Azizbek singari qahramon bo'lishi uchun mahalla-kuy ham ta'sirini o'tkazsa bo'lardi va hakoza.

Ushbu fikrlarni tasdiqlagan jamoa fikrini dalillar bilan isbotlashga harakat qiladi va ta'sir o'tkazish natijasida qarshi guruhdan o'zlariga a'zo yig'adi.

2. Tahlil:

Mazkur bosqichning vazifasi: o'qiyinni o'tkazish vaqtida o'z holatini tahlil qila olish va quyidagi savollarga javob berish:

- O'qiyin shartlarini bajarish qiyin bo'lmadimi?
- Ishni bajarish vaqtida nimalarni his etdingiz?
- Bahs-munozara natijasidan qoniqdingizmi?
- Natijaga erishishingizda nima yordam berdi va nima xalaqit berdi?

Bu faoliyat hamkorlikda, ko'tarinki ruhda o'tishi ta'minlanadi, ya'ni sog'lom fikr quvvatlanadi.

Debat uslubi:

Debatlar bu qarama-qarshi nuqtai-nazarlarning o'zaro bahsi bo'lib, u o'quvchilarni tanqidiy fikrlashga, turli masalalarni o'rganish va o'zlari haq ekanligiga boshqalarni ishontirishga o'rgatadi. Debatlar bu jamoaning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, bunda jamoaning har bir a'zosi o'zining burch va majburiyatlariga ega bo'ladi, kim g'alabaga erishganini esa debat yakunida jamoalarning argumentlari, faktlari, favqulodda savollar va ularga berilgan javoblar asosida hakamlar jamoasi yoki o'qituvchi belgilab beradi. O'quvchilar bilan debat o'tkazganda 3 ta tamoyilga amal qilish kerak.

1. Debatlar ko'p narsaga o'rgatadi (chunki debat o'tkazishdan maqsad faqat g'alaba qozonish emas, balki asosiy maqsad debatlar yordamida yangi bilimlarni egallashdir).

2. Jarayonga faol ishtirok va vijdonlilik majburiyati.

3. O'zaro hurmatni saqlash.

Debatda ikkita jamoa ishtirok etadi. 1-jamoa: Tasdiqlovchi tomon sifatida. 2-jamoa: Qarama-qarshi yoki inkor etuvchi tomon sifatida. O'tkaziladigan debatning mavzusi aniq, tasdiqlovchi tugallagan fikr shaklida bo'lishi kerak. Tasdiqlovchi tomon hakamlarni o'z nuqtai-nazarlarning to'g'riligiga ishontirishga harakat qiladi. Inkor etuvchi tomon tasdiqlovchi tomon nuqtai nazarining noto'g'ri ekanligiga hakamlarni ishontirishga harakat qilishi kerak. Shuningdek, debat ishtirokchilari o'z nutqai nazarlarini mustahkamlovchi dalillarni taqdim qilishlari lozim.

9-sinfda munozarali darslarni tashkil etishda Debat(yozma, og'zaki)uslubi yaxshi natija ko'rsatadi. Masalan, adabiyot darsligidan Sharof Boshbekovning Temir xotin dramasi o'rganilganda bu texnologiyaning mantiqiy fikrlashning, kreativlikning namoyon bo'lishini kuzatasiz.

Mavzu: Yetti yillik mehnatiga, ya'ni Temir xotinning kuyib ketishiga Olimjonning o'zi ham sababchi bo'la oladimi?

Ha. Olimjonning o'zi sababchi Axir, u texnika, me'yordan oshib ishlatsa kuyib ketadi-da. Aytgan chizig'ingizdan chiqmasa, hamma ishingizni qilsa sigir sog'ishmi, kir yuvishmi, ovqat-povqat deganday, fotihaga balo bormi! E, tavba! Xo'p, erta yo indin terim boshlanadi! Olimjonning o'zi rozi bo'lib o'tiribdi, Qo'chqor akaning hamma ishlariga.

Javob:

Dalil keltirmoq:

Yo'q. Olimjonning shuncha mehnatini ko'kka sovurgan Qo'chqor aka bo'ladi. Dalil keltirmoq: Belgilangan vaqtdan ko'p ishlashga buyruq berdi. U buyurilgan ishni yo'q demasdan qilaverdi, qilaverdi, oqibatda kuyib ketdi. Mana uning javobi: E, Olimtoy, terim nima bo'пти? Ayol zotining, vey, joni toshdan bo'ladi! uyniyam eplaydi, dalaniyam. Ko'rib yuribmiz-ku.

Javob:

Ha. Olimjon qarindoshi Qo'chqor akaga sinov uchun bermaslik kerak edi. Dalil keltirmoq: Agar o'zi nazorat qilganda shu holga kelmasdi. Qo'chqor aka faqat dehqon bo'lgan, texnikani yuritishni qanday tushunsin?

Javob:

Yo'q. Xotini zimmasidagi hamma ishni Alomatdan (temir xotin) talab qiladi. Dalil keltirmoq: Ertalabdan kechgacha ishlatadi. Olimjonning kuyinib gapirishiga e'tibor bering: Ekspluatatsiya! Ertalabdan kechgacha tindirmadingiz-a! Bir minut dam olgani yo'q, bechora! Yuv, tozala, tik, yama-supur! Bir chaqirim naridan suv olib kelib, kir yuvadi! Manavi tezak yoqiladigan la'nati o'chog'ingizda ovqat qiladi! Yeb to'ymaydigan ochofat mollaringiz bor: ertalabdan kechgacha o't ber, suv ber, yem ber! Xamir qoradi, sigir sog'adi, kivi pishadi! E, bu uyingizning ishi tugaydimi, o'zi! Bundan tashqari, dalaga chiqadi! Ming chanoqqa ming egilib, paxta teradi! Qirq-ellik kilo narsani ko'tarib, xirmonga olib boradi! Shunaqayam qiynaydimi, Qo'chqor aka?!?

Javob:

Ha. Temir xotinni Qo'chqor akaning yashash tarzini bila turib shu yerga olib keldi. Dalil keltirmoq: Olimjonning gapiga e'tibor bering: Xafa bo'lmang-u, Qo'chqor aka, lekin kennoyimga ham qiyin-da. Ahvolni qarang: haliyam o'choq, haliyam tezak yoqiladi. Progress yo'q. Qishloq ayollari uyim-joyim, turmush o'rtog'im, bola-chaqam, oltin paxtam deb ertalabdan kechgacha tinim bilmaslikka o'rgangan. Ularning oddiy hayot tarziga aylanib ulgurgan muhitga texnika ham chidamaydi.

Javob:

Yo'q. Olimjonga qarata javobiga e'tibor bering: Progress bor. Ilgari tezak yoqilardi, hozir tezakni solyarka bilan yoqayapmiz. Yaxshi yonayпти. To'g'ri ovqatdan sal-pal hidi keladi-yu, lekin o'rganib ketar ekan odam. Hech kim mehnatdan o'lmaydi. Qo'chqor akaning mana bu tushunchasi Temir xotinni nobud qildi. Dalil keltirmoq: Axir u temir-ku, Qo'chqor aka, temir. Uni ehtiyot qilish kerak, avaylash kerak. U o'zini o'ylamaydi, qiynalib ketdim deydi tili yo'q. Indamas ekan, deb eshakday ishlataveradimi axir! Paq' etib joni chiqib

Javob:

ketguncha ezaverish kerakmi?! Yoʻq, yuragi tosh odamsiz, Qoʻchqor aka! Olimjonning xunob boʻlganicha bor: Qoʻchqor aka xotining qiladigan yumushlarini odatiy hol deb biladi. U hech ham xatosini tushunmaydi. Chunki oʻzi ham robotday buyruqni bajaruvchi boʻlgan.

Ha. Javob: Olimjon yetti yillab ilmini, kuchini, vaqtini sarflab yaratgan kashfiyotini asray olmadi. Yakuniy fikr: Asrash kerak edi. U temir, matoh. Koʻp ishlasa qizib ketadi. Ishdan chiqqanda yaxshilab qaralmasa foydasiz buyumga aylanadi. Aslida inson ham shunday: meʼyordan ortiq harakat, dam olmaslik oqibatida sogʻligini yoʻqotadi. Shuning uchun borini qadrlash va asrash kerak.

Yoʻq Javob: Qoʻchqorning: Iye, unda chindan ham odamga oʻxshar ekan. Mana, biz ham paxta terimiga degan gapni eshitishimiz bilan hamma ishimizni yigʻishtirib qoʻyib, dalaga chiqib ketamiz. Bolalarimiz oʻqishini tashlaydi, xotinlarimiz emizikli bolasini...soʻzlari uning dunyoqarashini koʻrsatadi Yakuniy fikr: Bu odam emas-ku, Qoʻchqor aka, temir-ku, nega tushunmaysiz?! Ichi toʻla sim, plastmassa, yarimoʻtkazgichlar! Bu mashina. Ertaga sinovdan oʻtolmasa-yu, buzib tashlasam nima boʻladi? Bir uyum temir qoladi. Haqiqatdan ham oʻz qarichi bilan ish tutgan Qoʻchqor aka oldida bir uyum temir qoldi.

Yuqorida berilgan debat qisqartirilgan shakli, yaʼni faqat robotning kuyib ketishiga sabab biryoqlama izlandi. Bu yogʻiga asarda yoritilgan har bir sahna koʻrinish va qahramonlar soʻzi baholanadi: Xotini toʻgʻrisida Qoʻchqorning: Mastligimda urib, mayib-payib ham qilib qoʻymagan ekanman jimgina uyda oʻtirardi, Qumri bilan desangiz, jim oʻtirib ham gaplashaverardik. Ichimizda, Qumrining qoʻllari qadoq bosib, yorilib ketgan boʻlsayam, bir nimasi bor edi-da... Oʻsha nima ekan-a? Boʻlmasam, barmoqlarini koʻsak tilib, gʻadir-budur qilib tashlagan. Qoʻlidan doim kir sovun aralash tappi hidi kelib turadi. Lekin nimasidir bor edi... kabi fikrlarini magʻzini chaqish orqali asar gʻoyasini oʻrganiladi. Bu uslub oʻquvchilarga tengdoshlari bilan bigalikda shu oila jamoatchilik fikrini toʻlqinlantirayotgan mavzularda muloqotlar rejalashtirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda didaktik tahlil oʻquvchilarni nafaqat ijodkorligini, tasavvur dunyosini boyitadi, balki birdamlik, Vatanga muhabbat tuygʻusini shakllantiradi.

Hamkorlik taʼlim texnologiya va uslublarining ahamiyati ham shundaki, badiiy asar tahlili orqali jamoalar fikri toʻliq oʻrganiladi, har bir aʼzoning dunyoqarashi muhim hisoblanadi. Fikrini erkin isbotlashga, dalil keltirishga harakat qiladi. Fikrlar solishtiriladi. Mantiqqa tayanadi. Tasavvur dunyosi kengayadi. Ikkilanishdan voz kechadi. Qatʼiylilik bilan oʻz gʻoyasini himoya qiladi. Noodatiy fikrlar tizimi umumlashtiriladi. Yangi gʻoyalar oʻrganiladi. Zero, inson tafakkuri qanchalik mustaqil boʻlsa, u shunchalik tashshabuskor boʻladi. Uning fikrlashi qancha erkin boʻlsa, u shuncha izlanuvchan, ijodkor boʻladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Umumiy o'rta ta'limning ona tili fanidan davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. Toshkent-2017
2. 11-sinf. Adabiyot. II qism Boqijon To'xliyev, Bahodir Karimov, Komila Usmonova Toshkent - 2018
3. 10-sinf. Adabiyot. I qism Boqijon To'xliyev, Bahodir Karimov, Komila Usmonova Toshkent - 2017
4. 9-sinf. Adabiyot. Qozoqboy Yo'ldoshev, Valijon Qodirov, Jalolbek Yo'ldoshbekov. O'zbekiston NMIU Toshkent 2019
5. 8-sinf adabiyot darsligi Sul-tonmurod Olim, Sunnat Ahmedov, Rahmon Qo'chqorov Toshkent 2019
6. 7-sinf. Adabiyot darsligi Qozoqboy Yo'ldoshev, Begali Qosimov, Valijon Qodirov, Jalolbek Yo'ldoshbekov. «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent 2017
7. 6-sinf. Ona tili darsligi N. Mahmudov, A. Nurmonov A. Sobirov, D. Nabiyeva. «Tasvir» nashriyot uyi Toshkent 2017
8. 6-sinf. Adabiyot darsligi. I qism (S. Ahmedov, R. Qo'chqorov, Sh. Rizayev, I qism. Toshkent «Ma'naviyat» 2017
9. K.Hoshimov, S. Nishonova, M. Inomova, R. Hasanov. Pedagogika tarixi. T., O'qituvchi 1996
10. M. Pardayeva. O'qituvchi kasbiy kompetentligi ta'lim-tarbiya masalasining hal etuvchi omili sifatida. 2016
11. R. Ishmuhamedov, M. Yuldashev. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent, 2016
12. Maktab bitiruvchilarining kreativ fikrlashini baholash, PISA-2021 ga tayyorgarlik ko'rish uchun taqdimot.
13. Safayev N.S., Mirashirova N.A. Umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyoti TDPU, 2013 y, B.124-137.
14. 3.Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya T;2003
15. A. Xo'jayev. Didaktik tahlil (internetdan olindi)
16. RTM. Uz. Aim.uz,

